

ТЕТЯНА ТИЩЕНКО, ОЛЕНА ПІЧКА
(Полтава)

АНДРАГОГІЧНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ПРОЦЕСУ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Досліджено андрагогічні особливості студентів педагогічного вишу, розкрито андрагогічну детермінованість ієрархії потреб майбутніх педагогів у процесі самовдосконалення.

Ключові слова: професійне самовдосконалення, дорослість, зрілість, піраміда особистісно-професійних потреб молодого педагога.

Початок ХХ століття в освіті охарактеризувався зміною концепції «Освіта на все життя» концепцією «Освіта впродовж життя». Оновлена парадигма освіти означає створення умов для саморозвитку і самореалізації особистості в процесі навчання, в тому числі професійного. У професії педагога самоосвіта є тим вогнищем, яке роздмухується з кожним роком і зігріває весь подальший шлях учителя і спонукає до постійного самовдосконалення. За нових умов дефініція «особистісний досвід» є назвою компонента змісту освіти.

Метою статті є дослідження андрагогічних особливостей процесу самовдосконалення студентів педагогічного вишу. Основними завданнями є такі: дати андрагогічну характеристику усім рівням піраміди особистісно-професійних потреб молодого педагога [9], урахувуючи особливості студентського віку; експериментально підтвердити доцільність змісту і форм процесу самовдосконалення майбутніх педагогів.

Оволодіння акмеологічною парадигмою є показником професіоналізму педагога, – стверджує Л. С. Нечепоренко [8, с. 176]. У працях І. Д. Беха, А. М. Бойко, І. А. Зязюна, Т. М. Сагач зазначається, що межі педагогічної науки розширюються і педагогічні дослідження насичуються соціальними, психотерапевтичними, народознавчими елементами. Тому, працюючи над створенням піраміди особистісно – професійних потреб, ми звернулися до творчості А. Маслоу, де описано образ самодостатньої, самоактуалізованої людини [7]. Оскільки початок цього процесу відбувається у студентські роки, ми звернулися до психолого-соціальних особливостей студентського віку. Специфіка віку характеризується його структурою, яка має цілісне утворення, свої закони розвитку. За А. К. Марковою, хронологічний паспортний вік – це кількість часу від народження до сьогодення; біологічний вік визначається ступенем дозрівання організму, станом нервової системи і вищої нервової діяльності; соціальний вік визначається рівнем тих соціальних ролей і функцій, які виконує людина; психологічний – якісними змінами у психічному розвитку, які виникають у людини під впливом тих чи інших завдань освоєння дійсності [6, с. 51].

Студентський вік (17-25 років) – це період, коли починається фахове становлення, формування наукового світогляду, ідеалів, переконань. Тому Жан-Жак Руссо, говорячи про молодість, вигукнув: «От час для засвоєння мудрості!». Як відомо, функціональної зрілості мозок людини досягає на початку юності [4, с.183]. Через те, що популяція нейронів уже повністю сформована, подальше до-

зрівняння нервової системи пов'язане лише з розгалуженням відростків у кожного нейрона, мієлінізацією нервових волокон і розвитком гліальних клітин, які відповідають за живлення нейронів. Тому цей період життя максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки молоді людини. Зазначимо, що в студентські роки молода людина набуває не лише соматичної, статевої та психофізіологічної зрілості. Вона повинна набути зрілості особистісної. На це й спрямована запропонована піраміда. Зрілість – це вища психологічна інстанція організації та управління своєю поведінкою. П. Я. Гальперін дав таку характеристику зрілості: «Зрілість – це здатність самостійно враховувати межі своїх можливостей, у середині яких людина діє вільно, тобто відповідно до психологічної оптимальності» [4, с. 258]. Студентські роки для молоді людини слід розглядати не тільки як підготовку до майбутньої професійної діяльності, але й як першу сходинку до зрілості. К. Д. Ушинський уважав період життя людини від 16 до 22-23 років найбільш вирішальним: «Тут саме завершується період утворення окремих низок (плетениць) уявлень, і якщо не усі вони, то значна частина їх групується в одну мережу, щоб надати вирішальну перевагу тому чи іншому уявленню у напряму думок людини та її характері» [5, с. 27].

Сучасний студент має більшу частину навчального часу працювати самостійно. Очевидно, що не кожен учорашній школяр є самостійним, відповідальним, посидючим тощо. Адаптація студента у виші ускладнюється різними психологічними чинниками. Ця проблема хвилює цілу низку вітчизняних учених. Зокрема, І. Д. Бех досліджує проблему соціально-психологічної адаптації підлітків до нових умов навчання; А. В. Фурман – проблему адаптації студентів до навчання; педагогічні аспекти адаптації студентів досліджуються в працях В. С. Штифурак, В. С. Сорочинської та ін. Узагальнюючи дані досліджень, констатуємо: до чинників біологічної адаптації відносять: загальний стан здоров'я і тип організації нервової діяльності; санітарно-гігієнічні умови навчання: організацію побуту, харчування, відпочинку; до психологічних чинників: індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів, адаптивну здатність студента; характерологічні особливості і якості особистості; вміння проводити психологічний самоконтроль поведінки і діяльності; психологічну підтримку студента батьками і родичами; готовність до вирішення нетипових ситуацій. До чинників професійної адаптації відносять: ставлення студентів до обраної професії і бажання працювати в певній галузі знань; прагнення поглибити знання про особливості професії, стати фахівцем в обраній спеціальності; рівень підготовки абітурієнта до навчання у вищому навчальному закладі; відповідність обсягу і рівня знань, умінь і навичок абітурієнтів вимогам освітнього процесу; потреба абітурієнта в навчальній діяльності; усвідомлення необхідності вивчення зазначеного обсягу знань для здобуття професійної освіти; стійкий інтерес до предметів спеціального і загального циклу; набуття навичок самостійності в навчальній і науковій праці; потреба самоосвіти; вміння застосовувати знання на практиці; задоволеність міжособистісними стосунками в групі. До чинників соціальної адаптації відносять: рівень розвитку духовності особи; рівень соціальної і моральної зрілості; рівень психологічної культури; рівень культури поведінки; рівень правової культури; рівень мовленнєвої культури; бажання брати участь у соціальному житті навчального закладу; комунікативні властивості особи; вироблення особистісного стилю поведінки, здатність до її кореляції.

За твердженням М. Ноулза, «у міру того, як людина дорослішає, її мотивація до навчання стає внутрішньою» [1]. Специфіка андрагогіки, за С. Г. Вершловським, полягає в тому, «що вона розкриває принципи, методи й засоби освіти дорослих, посилює її соціалізуючу функцію. Андрагогіка підвищує можливості освіти як засобу розвитку здатності особистості до самоосвіти і саморегуляції на ранніх етапах життя» [3, с. 43]. Зарубіжні теорії навчання дорослих поділяються на кілька видів: інструментальне навчання (когнітивні, біхевіористичні, гуманістичні), самостійне навчання, емпіричне, трансформаційне та ситуативне навчання [2]. Така розмаїтість говорить, на наш погляд, про стійкий інтерес до можливостей освіти дорослих, до неперервної освіти. У вітчизняній педагогічній науці розробляють різноманітні аспекти: аксіологічні – А. Даринський, Л. Лесохіна; соціокультурні – С. Вершловський, В. Онушкін, К. Тонконога; історико-педагогічні – Є. Огарьов, Н. Лобанова, Н. Дем'яненко; методичні – С. Архіпова, А. Марон, Т. Браже. Таким чином, створюється потужна методологічна база для різних напрямів досліджень, адже освіта дорослих супроводжує багатогранне життя людини.

Професійне самовдосконалення також уходить до сфери досліджень андрагогіки. Майбутній педагог уже на початку свого професійного шляху повинен визначати власні засоби досягнення успіху, удосконалення своїх особистісних даних та шляхів вироблення соціальних механізмів руху. Запропонована нами піраміда особистісно-професійних потреб молодого педагога створена для структурування життя та внутрішньої роботи над собою студентів різних років навчання у педагогічному виші. Першу її сходинку займають потреби умов діяльності студента. Певну частину цих умов створює сам студент: побутові умови, робоче місце, режим життя. Наступні умови залежать від адміністрації та викладацького складу. Сюди належать: інноваційні засоби навчання, обладнані аудиторії, читальні зали, комп'ютерні класи, навчальні кабінети, бази для проходження всіх видів практикумів; наявність кваліфікованих викладачів та умов для здійснення пошукової діяльності.

Другу сходинку піраміди посідають потреби студента у керуванні власною діяльністю та наставництві. Тьюторство прийшло в наше життя і все міцніше закріплюється у ньому. Студент потребує допомоги і «ведення» не у всіх видах діяльності. Першокурсники потребують уваги, консультування з різних питань, підказки по орієнтуванню у нових умовах. Саме тьютор має функції не тільки підтримки, консультування, корекції, але й моніторингу особистісного зростання, партнерства, супроводу, коучінгу, іміджмейкерства тощо. Третю сходинку посідають потреби у професійному спілкуванні. Необхідність у професійному спілкуванні виникає із самого характеру професійної діяльності. Крім участі у практичних та семінарських заняттях, студенти обмінюються інформацією на наукових конференціях, студентських форумах, захистах наукових робіт, підготовки до участі в наукових конкурсах, олімпіадах тощо. Неперевершена значущість професійного спілкування полягає у емоційному, лексичному, світоглядному збагаченні педагогів. Четверту сходинку посідають потреби у самовдосконаленні представників педагогічної професії. Цілком очевидно, що «вирішувати всі питання життя необхідно позитивно шляхом самовиховання, саморегуляції і продуктивного співробітництва, взаєморозуміння із соціальним оточенням і довкіллям взагалі» [9, с. 98].

Педагогічна професія передбачає постійне самовдосконалення: особистісне, професійне, фахове, наукове тощо. Починати цей процес потрібно у сту-

дентські роки, адже він вимагає ґрунтовної підготовки, андрагогічних навичок. Сучасний випускник педагогічного вишу має андрагогічні знання, адже він буде працювати в системі неперервної освіти впродовж життя.

З метою вивчення впливу різних чинників на задоволення особистісно – професійних потреб студентів нашого вишу ми провели дослідження. Опитуванням було охоплено студентів природничого та фізико-математичного факультетів (250 і 240 чол.). Були задіяні студенти II-IV курсів та 160 студентів магістратури. Всім учасникам було запропоновано анкету з такими питаннями:

1. Що Вам допомагає у навчанні?
 - А) фахова література;
 - Б) Інтернет-ресурси;
 - В) участь у науковій діяльності;
 - Г) індивідуальна пізнавальна діяльність;
 - Д) обмін життєвим досвідом;
 - Е) інший варіант.
2. Що Вам заважає в навчанні?
 - А) умови побуту;
 - Б) громадська діяльність;
 - В) участь у культурно-масових заходах;
 - Г) спортивна діяльність;
 - Д) ніщо не заважає;
 - Е) інший варіант.
3. У чому найбільше Ви потребуєте наставника?
 - А) у навчанні;
 - б) у позанавчальній діяльності;
 - В) у побуті;
 - Г) у житті.
4. Що Вам допомагає розширювати кругозір?
 - А) участь у науковій діяльності;
 - Б) відвідування мистецьких заходів;
 - В) участь у самоврядуванні;
 - Г) міжособистісне спілкування;
 - Д) власний варіант.
5. Чи вистачає Вам професійного спілкування? Відповідь обґрунтуйте.
6. Чи гальмує процес навчання Ваш процес самовдосконалення? Відповідь обґрунтуйте.

Зміст цієї анкети спрямовано на виявлення взаємозв'язків між навчальним процесом вищої школи і процесом самовдосконалення майбутнього фахівця. Поступовість питань відображає поступовість сходинок піраміди потреб педагога.

Обробка даних опитування показала, що кожне питання спонукало респондентів до доповнення названих чинників. Виявилось, що для студентів не властиве єдине джерело інформації, – у пошуках її вони опрацьовують, окрім фахової літератури, дані Інтернет-мережі, різноманітні тематичні публікації у періодичній пресі, відеоматеріали. Серед чинників, що заважають навчанню було названо незначною кількістю респондентів побутові умови. В основному, як виявилось, це були відповіді сімейних студентів, для яких, дійсно, у студентських гуртожитках рідко створюються спеціальні побутові умови. На

третє питання анкети більшість студентів сказали, що потребують наставника у навчанні і в житті. На четверте питання анкети майже всі опитувані обрали всі названі варіанти відповідей, невелика група студентів додала варіанти, які ми визнали такими, що конкретизують названі в анкеті варіанти. На п'яте питання щодо професійного спілкування, яке вимагало обґрунтування відповіді, більшість студентів відповіли позитивно, але невелика кількість негативних відповідей вмещувала слушні думки. Наприклад, на думку студентів, не вистачає неформалізованого професійного спілкування. Це означає, що обговорення теоретичних професійних питань відбувається на формалізованих зустрічах – практичних заняттях, конференціях тощо. А обговорення практичних життєвих ситуацій, аналіз типових та нетипових випадків у процесі формування особистості, на жаль, зведено до мінімуму по причині застосування чисельних тестів у навчальному процесі і у позанавчальний час. Думки, висловлені студентами щодо необхідності професійного спілкування, свідчать про актуальність даного питання та наштовхують на думки про урізноманітнення форм організації самостійної роботи студентів. Відповіді на шосте питання анкети свідчать про розуміння студентами взаємозв'язку навчання і самовдосконалення фахівця. Але, обґрунтовуючи свої відповіді, студенти вказували на те, що вони не зовсім обізнані із сутністю процесу професійного самовдосконалення, не володіють інструментами підвищення професійної самооцінки, відчувають труднощі у виборі засобів орієнтування у великому потоці інформації, не знають шляхів створення відповідної мотивації у складних соціальних умовах існування освітніх закладів та економічної кризи.

Наш підсумок обробки анкетування студентів та магістрантів був навмисне не обтяжений кількісними показниками у зв'язку з тим, що, насамперед, ми визначали ті проблеми, які хвилюють молодь поза межами навчального процесу. Слід зазначити, що суттєвої різниці між відповідями студентів різних факультетів та магістрантами ми не констатували.

Отже, аналіз анкетування показав, що вказані студентами труднощі носять андрагогічний характер. По-перше, труднощі організації життя і побуту виникають у студентів за відсутності наставника. По-друге, труднощі у визначенні пропорцій часу для навчання, самостійної роботи, поглибленого вивчення предметів, індивідуальних навчальних занять тощо виникають за умов незнання основ самоменеджменту. По-третє, труднощі організації діяльності по розвитку індивідуально-особистісних здібностей виникають за умов відсутності знань про психічні особливості людей раннього періоду дорослості. Цей перелік можна продовжувати, але найсумнішим є те, що констатується загальне зниження мотивації до педагогічної діяльності. Водночас, це є ще одним аргументом за андрагогізацію педагогічної освіти і професійного самовдосконалення педагога зокрема.

Таким чином, виконуючи перше завдання нашого дослідження, ми можемо дати андрагогічну характеристику кожній сходинці піраміди особистісно-професійних потреб молодого педагога. Андрагогічна сутність потреб першої сходинки полягає у обізнаності студента із нормами проживання в гуртожитку, санітарно-гігієнічними вимогами до стану аудиторій, навчальних лабораторій, спортивних споруд, їдальні тощо. До цього кола питань входять питання юридичного змісту: права і обов'язки студента, ступінь участі його у вирішенні даних питань, ступінь компетентності його у прийнятті рішень тощо. До андрагогічної сутності потреб другої сходинки належать знання про види

наставництва у системі вищої освіти, про вимоги до особистості наставника, про зміст його діяльності та основні форми роботи зі студентами тощо. Третя сходинка передбачає знання студента в галузі психології спілкування, етики професійного спілкування, змісту, видів, сторін, форм та способів спілкування. Також передбачається цілий ряд умінь в галузі спілкування та встановлення професійних відносин із усіма учасниками педагогічного процесу. Неформалізоване професійне спілкування є необхідним для педагогічного самовдосконалення і може полягати у організації зустрічей із колективами шкіл не під час роботи студентів у школах, а в інший час – після закінчення термінів практики. Такі зустрічі різного формату здатні суттєво впливати на стан професійної мотивації студентів. Також дієвою формою професійного спілкування є присутність, або і участь студентів у роботі шкільних батьківських конференцій. Цінність такої форми професійного спілкування для студентів полягає у можливості побачити роботу шкільного педагогічного колективу очима батьків, почути їхнє бачення результативності діяльності школи.

Четверта сходинка піраміди є найвищою і характеризується внутрішнім змістом особистості педагога, що постійно оновлюється. Саме в постійних змінах і пошуках полягає процес професійного самовдосконалення. Андрагогічним аспектом тут виступають методики, механізми, технології, які постійно накопичуються у досвіді фахівця. Вони впливають на загальний вектор програми саморозвитку, на сфери пошуку інноваційного змісту і форм діяльності, вони повинні тренувати вольові процеси, впливати на емоційний стан, підвищувати тонус усього організму.

Виконання другого завдання, поставленого у статті, дозволило нам зробити цілий ряд висновків, які підтвердили наші припущення стосовно недостатньої андрагогічної обізнаності студентів. Андрагогічність знань студентів полягає в обізнаності молоді у нормах і правилах їхнього співжиття та навчання, обізнаності у способах самопізнання та самовдосконалення, у ступенях оволодіння прийомами та технологіями процесу професійного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Knowles M. S. The Modern practice of Adult Education / M. S. Knowles. – Chicago, 1980.
2. Барабаш О. Аналіз теорій навчання дорослих учнів / О. Барабаш // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 2. – С. 7-9.
3. Вершловский С. Г. Становление андрагогики как науки / С. Г. Вершловський // Педагогика. – 2012. – № 5. – С. 35-44.
4. Гальперин П. Я. Введение в психологию / П. Я. Гальперин. – М. : Книжный дом Университет, 1999. – 332 с.
5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія : навч. пос. / В. П. Кутішенко. – К. : Академвидав, 2009. – 464 с.
6. Маркова А. К. Закономерности возрастного развития / А. К. Маркова // Педагогика. – 1988. – № 9. – С. 49-56.
7. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.
8. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність : монографія / Л. С. Нечепоренко. – Х. : Видавничий центр ХНУ, 2009. – 276 с.
9. Тищенко Т. М. Використання ідей А. Маслоу у підготовці вчителя / Т. М. Тищенко // Педагогічні науки : зб. наук. праць ПНПУ ім. В. Г. Короленка. – 2012. – Вип. 55. – С. 52-57.

ТАТЬЯНА ТИЩЕНКО, ЕЛЕНА ПЕЧКА

АНДРАГОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНИРОВАННОСТЬ ПРОЦЕССА САМОУСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Исследованы андрагогические особенности студентов педагогического вуза, раскрыта андрагогическая детерминированность иерархии потребностей будущих педагогов в процессе самоуправления.

Ключевые слова: профессиональное самоуправление, взрослость, зрелость, пирамида личностно-профессиональных потребностей молодежи.

TETYANA TYSCHENKO, OLENA PICHKA

ANDRAGOGICAL DETERMINING OF PROCESS OF SELF-PERFECTION OF FUTURE TEACHERS

Professional pedagogical education expects beginning of process of self-perfection from the student years; in fact it requires detailed training and andragogical knowledge. For this reason in the article the andragogical features of student age and process of future teachers' adaptation to the conditions of study are considered.

In the article attention is accented on the fact that Andragogics strengthens the socializing function of education, supports its possibilities as means of self-regulation and self-perfection. The biological, professional and social factors of personal and professional adaptation of students are described. As the first task of the research was creation of andragogical description of necessities of future teachers according to the pyramid of personal and professional needs offered by us, contents of every step of pyramid was analysed and described from the andragogical point of view.

Andragogical essence of necessities at the first level consists of the awareness of a student with the norms of residence in dormitory, sanitary-hygienic requirements to the state of auditoriums, educational laboratories, sporting building etc. The questions of legal sense are included to this circle of questions: students' right and duties, degree of their participating in the decision of these questions, degree of competence in making decision and others.

Knowledge about the types of tutorship in the system of the higher education, about requirements to personality of a tutor, about sense of his activity and forms of work with students and others belongs to the andragogical essence of needs at the second level.

The third level expects knowledge of student in communication psychology and ethics of business communication. A number of abilities in fields of communication and establishment of professional relationships with all participants of pedagogical process are also required.

The andragogical sense of the fourth level of the pyramid consists of methods, mechanisms and technologies of self-perfection and self-realization of personality of specialist, which constantly accumulate in teacher's experience.

With the purpose of study of influence of different factors on satisfaction of students' personal and professional necessities the questioning of students of two faculties and graduate university students was conducted, that was the second task of our research.

Treated and worked out research results allowed to come to such conclusions: difficulties of students in satisfaction of personal and professional necessities have andragogical nature; andragogical knowledge of students consists of the awareness of young people in norms and rules of their cohabitation and studies, competence in methods of self-knowledge and self-perfection, in the degrees of mastery of receptions and technologies of process of professional growth.

Keywords: professional self-perfection, adulthood, maturity, pyramid of personal and professional needs of a young teacher.

Одержано 2.11.2013, рекомендовано до друку 10.11.2013.